

NÂNG CAO HIỆU QUẢ ĐIỀU TRA VÀ TRUY TỐ TỘI PHẠM BUÔN BÁN ĐỘNG VẬT HOANG DÃ BẰNG ĐƯỜNG BIỂN TẠI VIỆT NAM THEO HƯỚNG DẪN CỦA TỔ CHỨC HÀNG HẢI QUỐC TẾ (FAL.5/CIRC.50)

Đỗ Việt Cường*
Phạm Ngọc Tân**
Vũ Minh Vượng***

Tóm tắt: Bài viết xem xét và đánh giá mức độ tương thích của hệ thống pháp luật Việt Nam trong việc điều tra và truy tố tội phạm buôn bán động vật hoang dã trên biển theo Hướng dẫn của Tổ chức Hàng hải quốc tế. Từ đó, nhóm tác giả đưa ra các khuyến nghị cho Việt Nam để hoàn thiện khung pháp luật trong việc nâng cao hiệu quả điều tra, truy tố tội phạm buôn bán động vật hoang dã qua đường biển theo Hướng dẫn FAL.5/Circ.50 của Tổ chức Hàng hải quốc tế.

Từ khóa: Buôn bán động vật hoang dã, đường biển, Hướng dẫn FAL.5/Circ.50.

Abstract: This article examines and assesses the compatibility of Viet Nam's legal framework with the International Maritime Organization's Guidance on investigating and prosecuting wildlife-trafficking offences committed at sea. On that basis, the authors put forward recommendations for improving Viet Nam's legal framework so as to bolster the effectiveness of investigations and prosecutions of wildlife-trafficking offences via maritime routes in accordance with IMO Guidance FAL.5/Circ.50.

Keywords: Wildlife trafficking; maritime routes; IMO Guidance FAL.5/Circ.50.

1. Khái quát về Hướng dẫn của Tổ chức Hàng hải quốc tế trong điều tra và truy tố tội phạm buôn bán trái pháp luật động vật hoang dã bằng đường biển

1.1. Vai trò của Hướng dẫn Tổ chức Hàng hải quốc tế trong nâng cao hiệu quả điều tra, truy tố và xử lý tội phạm về buôn bán trái pháp luật động vật hoang dã bằng đường biển

---

* TS., Khoa Luật Quốc tế, Trường Đại học Luật, Đại học Quốc gia Hà Nội.

** *** Sinh viên K66CLC Luật học, Trường Đại học Luật, Đại học Quốc gia Hà Nội.

Bài nghiên cứu được thực hiện trong Chương trình hợp tác giữa Tổ chức WCS Việt Nam và Trung tâm Nghiên cứu Luật biển và hàng hải quốc tế (SIMLAW), Trường Đại học Luật, Đại học Quốc gia Hà Nội.

Buôn bán trái pháp luật động vật hoang dã (ĐVHD) được xếp vào nhóm tội phạm xanh hay tội phạm môi trường. Với lợi nhuận khoảng 200 tỷ USD mỗi năm, hoạt động buôn bán ĐVHD được xếp thứ tư trong các hoạt động buôn bán bất hợp pháp, chỉ sau buôn bán hàng giả, buôn bán ma túy và buôn bán người¹. Trong đó, ước tính có khoảng 72-90% khối lượng ĐVHD bất hợp pháp được buôn bán thông qua vận tải đường biển². Trước tình hình đó, Ủy ban

---

¹ IMO, *Combating Illicit Wildlife Trade and Corruption in Maritime Transport*, <https://www.imo.org/en/OurWork/Facilitation/Pages/IllicitWildlifeTrade-default.aspx>, truy cập ngày 11/11/2024.

² David Klein, *IMO Adopts New Guidelines for Fighting Wildlife Trafficking on the High Seas*,

Tạo điều kiện thuận lợi (FAL) thuộc Tổ chức Hàng hải quốc tế (IMO) tại phiên họp thứ 46 năm 2020 đã thông qua Hướng dẫn của IMO về ngăn chặn và trấn áp hoạt động buôn bán ĐVHD trên các tàu tham gia giao thông hàng hải quốc tế (FAL.5/Circ.50).

Hướng dẫn (FAL.5/Circ.50) của IMO nhận được sự phản ứng tích cực từ nhiều quốc gia trên thế giới, bao gồm các quốc gia Đông Nam Á. Chẳng hạn như Thái Lan, vào ngày 7-8/12/2022, đã diễn ra hội thảo “All-Hands-on Deck” để giải thích hướng dẫn mới này và các bước tiếp theo trong quá trình thực thi và triển khai trên thực tế³. Thêm vào đó, một số quốc gia đang thực hiện, áp dụng theo hướng dẫn của IMO, điển hình có thể kể đến Kenya⁴. Đây là những bước đệm quan trọng trong tiến trình các quốc gia nội luật hóa Hướng dẫn (FAL.5/Circ.50) của IMO thành quy phạm pháp luật cụ thể trong nước.

Những phản ứng tích cực nêu trên có thể được lý giải bởi tầm quan trọng của Hướng dẫn (FAL.5/Circ.50) của IMO trong

việc điều tra và truy tố, kiểm soát buôn bán trái pháp luật ĐVHD. *Thứ nhất*, hướng dẫn của IMO là cơ sở để nâng cao hợp tác quốc tế về điều tra và truy tố buôn bán trái pháp luật ĐVHD bằng đường biển. Hướng dẫn cung cấp các khuyến nghị kêu gọi các quốc gia thành viên của IMO tăng cường các thỏa thuận song phương về tương trợ tư pháp và dẫn độ nhằm tạo thuận lợi cho hoạt động điều tra và truy tố tội phạm buôn bán ĐVHD. *Thứ hai*, hướng dẫn của IMO là cơ sở giúp các quốc gia hoàn thiện chính sách, pháp luật trong nước về điều tra và truy tố buôn bán trái pháp luật ĐVHD bằng đường biển. Hoạt động điều tra buôn bán trái pháp luật ĐVHD bằng đường biển hiện đang thực sự gặp nhiều thách thức. Để thực hiện hành vi này, các đối tượng vận chuyển ĐVHD từ điểm nguồn đến điểm đích thông qua nhiều cấp độ khác nhau của chuỗi cung ứng. Hướng dẫn IMO cung cấp những khuyến nghị cải thiện quá trình điều tra nhằm giải quyết vấn đề trên. Ngoài ra, Hướng dẫn IMO còn đề cập và mở rộng trách nhiệm của khu vực tư nhân. Các doanh nghiệp cung cấp dịch vụ hàng hải và cơ quan nhà nước đều có trách nhiệm kiểm soát đầu ra và đầu vào của vận tải hàng hải. Hướng dẫn IMO đưa ra các biện pháp và thủ tục đã có sẵn cho khu vực tư nhân và các cơ quan chính phủ để phòng, chống buôn bán ĐVHD trong ngành hàng hải.

1.2. Các khuyến nghị của Tổ chức Hàng hải quốc tế trong hoạt động điều tra và truy tố tội phạm buôn bán trái pháp luật động vật hoang dã bằng đường biển

Hướng dẫn (FAL.5/Circ.50) của IMO, tại mục 2.1.8 và 2.1.9, cung cấp những chi

<https://www.occrp.org/en/daily/16336-imo-adopts-new-guidelines-for-fighting-wildlife-trafficking-on-the-high-seas>, công bố ngày 18/5/2022, truy cập ngày 11/11/2024.

³ WWF, *Thailand leads illegal wildlife trade (IWT) fight in Southeast Asia: Government regulators and global maritime industry titans meet in Bangkok to counter IWT*, <https://asiapacific.panda.org/?377455/>, công bố ngày 14/12/2022, truy cập ngày 11/11/2024.

⁴ UNDP, *Reducing Maritime Trafficking of Wildlife: Best Practices for Ports*, New York, 2023.

Xem thêm WWF, *All Hands on Deck: International Maritime Organization Ramps Up battle Against Wildlife Trafficking*, https://wwf.panda.org/wwf_new_s/?11371966/All-Hands-on-Deck-International-Maritime-Organization-Ramps-Up-Battle-Against-Wildlife-Trafficking, công bố ngày 28/5/2024, truy cập ngày 11/11/2024.

dẫn quan trọng dành cho các cơ quan có thẩm quyền nhằm hỗ trợ, nâng cao hiệu quả trong việc chống lại nạn buôn bán trái pháp luật ĐVHD bằng đường biển.

Về khía cạnh pháp luật nội dung

Các cơ quan có thẩm quyền cần: (i) Phân loại hoặc phân nhóm các loài động vật và thực vật nguy cấp hoặc không nguy cấp; (ii) Xác lập tội và đưa ra các hình phạt tương ứng theo luật quốc gia, nếu có thể, lưu ý đảm bảo tính nhất quán với khu vực nhằm hỗ trợ thực hiện các sáng kiến xuyên biên giới; và (iii) Quy định các hình phạt nghiêm khắc đối với các tội liên quan đến các loài có nguy cơ bị tuyệt chủng và có nguy cơ bị tuyệt chủng nghiêm trọng.

Về khía cạnh pháp luật hình thức (tổ tụng)

Các cơ quan có thẩm quyền cần tăng cường hoạt động điều tra và truy tố thông qua các chỉ dẫn sau: (i) Đẩy mạnh các cuộc điều tra và truy tố xuyên biên giới; (ii) Xây dựng các quy trình hoạt động chuẩn (hướng dẫn tham khảo nhanh hoặc sổ tay hướng dẫn) để tạo điều kiện cho hoạt động điều tra và truy tố, cũng như thu thập và bảo quản bằng chứng, có thể bao gồm các hướng dẫn về tịch thu tang vật; (iii) Trao quyền cho cơ quan thực thi pháp luật thực hiện điều tra tài chính, có quyền truy cập và phong tỏa tài khoản ngân hàng trong quá trình điều tra. Trong trường hợp cụ thể, ban hành quy định pháp luật cho phép cán bộ thuộc các cơ quan thẩm quyền CITES quốc gia⁵ truy tố

hành vi buôn bán trái phép động, thực vật hoang dã theo thẩm quyền được giao.

Một số khuyến nghị khác từ Hướng dẫn (FAL.5/Circ.50) của IMO

Bên cạnh những chỉ dẫn cụ thể liên quan đến khía cạnh pháp luật nội dung và pháp luật hình thức, Hướng dẫn IMO khuyến nghị các quốc gia thành viên tiếp tục rà soát, sửa đổi, điều chỉnh và hoàn thiện hệ thống pháp luật quốc gia hiện hành nhằm quy định hình phạt đối với các hành vi giúp sức và âm mưu phạm tội liên quan đến buôn lậu động, thực vật hoang dã. Hướng dẫn IMO cũng khuyến nghị các quốc gia thực hiện các biện pháp bổ sung liên quan đến điều tra và truy tố, tập trung chủ yếu vào giải quyết các vấn đề tài chính liên quan đến hoạt động buôn bán ĐVHD trái pháp luật bằng đường biển; thu thập chứng cứ; hợp tác quốc tế; hợp tác đối với các doanh nghiệp vận tải biển. Thêm vào đó, theo Hướng dẫn (FAL.5/Circ.50) được thông qua bởi IMO, các quốc gia cần phát triển hệ thống quản lý vụ án và phương thức chia sẻ thông tin với các quốc gia đối tác, góp phần tạo điều kiện cho các vụ bắt giữ xuyên biên giới.

2. Đánh giá khung pháp lý của Việt Nam về điều tra và truy tố tội phạm buôn bán trái pháp luật động vật hoang dã bằng đường biển theo Hướng dẫn của Tổ chức Hàng hải quốc tế

Việt Nam, với khoảng 34 cảng biển, là một trong những điểm nóng về buôn bán

---

⁵ Cơ quan thẩm quyền CITES quốc gia: Cơ quan nhà nước chịu trách nhiệm thực thi các quy định của Công ước về Buôn bán quốc tế các loài động vật, thực vật hoang dã nguy cấp (CITES). Cơ quan thẩm quyền quản lý CITES Việt Nam, theo quy định tại

---

Điều 1 Quyết định số 339/QĐ-TCLN-VP năm 2020, là tổ chức thuộc Tổng cục Lâm nghiệp có chức năng tham mưu, tổng hợp giúp Tổng cục trưởng thực hiện quản lý nhà nước và thực thi quyền, nghĩa vụ của nước thành viên Công ước CITES.

trái pháp luật ĐVHD trong những năm gần đây. Theo báo cáo của Tổ chức Bảo tồn động vật hoang dã (WCS), từ năm 2018 đến 2023, có 13 vụ việc vận chuyển trái pháp luật ĐVHD bằng đường biển có liên quan đến Việt Nam được ghi nhận tại các nước khác, đặc biệt Malaysia và Singapore là hai quốc gia ghi nhận vụ việc liên quan nhiều nhất và trở thành địa điểm trung chuyển phổ biến⁶. Tại Việt Nam, vận chuyển trái pháp luật ĐVHD bằng đường biển diễn ra rất phức tạp. Theo thống kê của tổ chức WCS, trong 5 năm giai đoạn 2018-2023, Việt Nam ghi nhận 27 vụ việc về vận chuyển trái pháp luật ĐVHD bằng đường biển, chiếm 2,8% tổng số vụ việc buôn bán trái pháp luật ĐVHD. Tuy nhiên, khối lượng ĐVHD bằng đường biển bị bắt giữ chiếm tới 72,5% trong tổng khối lượng ĐVHD trái pháp luật đã bị bắt giữ tại Việt Nam⁷. Có thể thấy, mặc dù số vụ việc vận chuyển ĐVHD bằng đường biển thấp nhưng quy mô của mỗi lần vận chuyển là rất lớn.

Thực trạng này đặt ra nhu cầu cho Việt Nam phải tiếp thu, áp dụng những khuyến nghị trong Hướng dẫn (FAL.5/Circ.50) của IMO nhằm khắc phục những hạn chế về mặt điều tra, truy tố tội phạm buôn bán ĐVHD bằng đường biển. Trên thực tiễn, pháp luật Việt Nam đã có những điểm tương thích nhất định với Hướng dẫn của IMO. Mặc dù vậy, không thể phủ nhận được những hạn chế, thiếu tương thích còn tồn tại của pháp

luật Việt Nam cần thiết phải khắc phục, sửa đổi trong tương lai.

2.1. Những điểm tương thích với Hướng dẫn của Tổ chức Hàng hải quốc tế

Về khía cạnh pháp luật nội dung

Bộ luật Hình sự Việt Nam năm 2015 (sửa đổi, bổ sung năm 2017) (Bộ luật Hình sự năm 2015) quy định hai tội phạm liên quan đến ĐVHD: Điều 234 - Tội vi phạm về các vấn đề quản lý, bảo vệ ĐVHD, và Điều 244 - Tội vi phạm quy định về quản lý, bảo vệ động vật nguy cấp, quý, hiếm. Nhìn chung, cả hai điều luật trên đều có sự phân hóa trách nhiệm hình sự gắn bó chặt chẽ với Công ước CITES. Điều 234 dựa trên các quy định tại nhóm IIB hoặc Phụ lục 2 của Công ước⁸, trong khi đó Điều 244 dựa trên các quy định tại nhóm IB và Phụ lục I của Công ước CITES⁹. Bên cạnh đó, Bộ luật Hình sự năm 2015 đã tội phạm hóa hành vi “tàng trữ”, cụ thể là hành vi nuôi nhốt, tàng trữ trái pháp luật ĐVHD, bộ phận cơ thể không thể tách rời sự sống của ĐVHD vì bất kỳ mục đích gì đều bị xem xét truy cứu trách nhiệm hình sự. Phạm vi chủ thể bị xử lý cũng được mở rộng đối với các chủ thể thực hiện hành vi vi phạm quy định về bảo vệ ĐVHD bị xử phạt hành chính về các hành vi đó (chưa hết thời hiệu bị coi là xử phạt hành chính) hoặc đã bị kết án theo Điều 234 và Điều 244 (chưa được xóa án tích) mà còn vi phạm. Ngoài ra, lần đầu tiên Bộ luật Hình sự năm 2015 xác định pháp nhân thương mại bị coi là phạm tội theo

⁶ Tham khảo từ cơ sở dữ liệu Vi phạm quy định pháp luật về bảo vệ ĐVHD của Tổ chức WCS Việt Nam và từ bài thuyết trình “*Chuỗi cung ứng trái phép ĐVHD bằng đường biển từ nước ngoài về Việt Nam*” tổ chức bởi WCS Việt Nam tại Quảng Ninh ngày 29/3/2023.

⁷ Như trên.

⁸ Nhóm IBB: Động vật có thể trở nên nguy cấp, quý, hiếm nếu không kiểm soát thương mại.

⁹ Nhóm IB: Động vật ở tình trạng nguy cấp hoặc có nguy cơ tuyệt chủng.

Điều 234 Bộ luật Hình sự năm 2015 phải chịu trách nhiệm hình sự.

Đồng thời, mức hình phạt quy định tại hai điều luật trên mang tính chất răn đe nghiêm khắc với mức hình phạt lên tới 15 năm tại khoản 3 Điều 244. Đây là mức phạt tù rất cao khi so sánh với các nước trong khu vực Đông Nam Á¹⁰.

Như vậy, pháp luật nội dung của Việt Nam đã đáp ứng được hầu hết các khuyến nghị của Hướng dẫn IMO về việc xác lập tội, phân loại các ĐVHD nguy cấp và quy định mức hình phạt tương xứng.

Về khía cạnh pháp luật hình thức (tố tụng)

Để xác định được mức trách nhiệm hình sự mà chủ thể phạm tội buôn bán ĐVHD phải gánh chịu cần dựa vào yếu tố loài động vật bị xâm hại và số lượng bị xâm hại. Như vậy, sự thành công của việc giải quyết vụ án hình sự liên quan đến hành vi này phụ thuộc rất lớn vào hoạt động thanh tra, kiểm soát của lực lượng chức năng như Hải quan, Cảnh sát biển¹¹. Trên thực tế, 90% lưu lượng thương mại toàn cầu diễn ra bằng đường biển nhưng chỉ có

chưa đến 2% container vận chuyển được hải quan kiểm tra¹².

Luật Hải quan Việt Nam năm 2014 quy định các biện pháp nghiệp vụ của cơ quan hải quan trong công tác kiểm tra, giám sát hải quan và quản lý rủi ro nhằm phòng, chống buôn lậu, vận chuyển trái phép hàng hóa qua biên giới và các hành vi vi phạm pháp luật hải quan khác. Điều 9 Luật Cảnh sát biển Việt Nam năm 2018 cũng trao cho lực lượng Cảnh sát biển quyền tuần tra, kiểm tra, kiểm soát người, tàu, hàng hóa, hành lý trong vùng biển Việt Nam. Các quy định này nhằm đảm bảo khả năng kiểm soát tội phạm buôn bán ĐVHD bằng đường biển.

Về vấn đề tương trợ tư pháp, Bộ luật Tố tụng hình sự Việt Nam năm 2015 đã có tương đối nhiều các quy định như: Xác định phạm vi hợp tác quốc tế trong đó có hoạt động tương trợ tư pháp về hình sự (Điều 491); Xác định Viện kiểm sát nhân dân tối cao là cơ quan trung ương của Việt Nam trong hoạt động tương trợ tư pháp về hình sự (Điều 493); Quy định việc cơ quan có thẩm quyền của Việt Nam hợp tác với cơ quan có thẩm quyền của nước ngoài trong việc truy tìm, tạm giữ, kê biên, phong tỏa, tịch thu, xử lý tài sản do phạm tội mà có để phục vụ yêu cầu điều tra, truy tố, xét xử và thi hành án hình sự (Điều 507); Quy định việc cơ quan có thẩm quyền của Việt Nam có thể hợp tác với cơ quan có thẩm quyền của nước ngoài trong việc phối hợp điều tra

¹⁰ Liên quan đến khung pháp lý phòng, chống buôn bán trái pháp luật động vật hoang dã của mười quốc gia ASEAN, xem tại: ASEAN Secretariat, *ASEAN Handbook on Legal Cooperation to Combat Illegal Wildlife Trade 2021*, Jakarta, 2022, tr.38-116.

¹¹ Le Huynh Tan Duy, *Vietnam's criminal legislation against illegal wildlife trafficking in maritime transport in light of international guidelines and indicators*, Vietnam Law & Legal Forum, <https://vietnamlawmagazine.vn/vietnams-criminal-legislation-against-illegal-wildlife-trafficking-in-maritime-transport-in-light-of-international-guidelines-and-indicators-70281.html>, công bố ngày 01/8/2023, truy cập ngày 11/11/2024.

¹² OECD và European Union Intellectual Property Office, *Misuse of Containerized Maritime Shipping in the Global Trade of Counterfeits*, OECD Publishing, Paris, 2021, p.11.

hoặc áp dụng các biện pháp điều tra tố tụng đặc biệt (Điều 508).

Bên cạnh đó, Việt Nam cũng đã tham gia vào các điều ước quốc tế đa phương toàn cầu (như: Công ước Liên hợp quốc về phòng, chống tội phạm tổ chức xuyên quốc gia năm 2000), các điều ước quốc tế đa phương khu vực (như: Hiệp định ASEAN tương trợ tư pháp về hình sự năm 2008), và ký kết các Hiệp định song phương với nhiều quốc gia trên thế giới.

Như vậy, Việt Nam đã có các cơ sở quan trọng để đáp ứng được công tác điều tra và truy tố xuyên biên giới, cũng như hợp tác quốc tế trong công cuộc phòng, chống tội phạm buôn bán ĐVHD bằng đường biển.

2.2. Những điểm chưa tương thích với Hướng dẫn của Tổ chức Hàng hải quốc tế

Về khía cạnh pháp luật nội dung

Căn cứ truy cứu trách nhiệm hình sự tại Điều 234 Bộ luật Hình sự Việt Nam năm 2015 là giá trị hàng hóa, hậu quả hành vi, còn đối với Điều 244 là số lượng cá thể bị xâm hại đã gây vướng mắc trong công tác điều tra, xử lý. Trên thực tế, hiện nay rất khó có trường hợp nào số lượng động vật thuộc nhóm IIB có giá trị từ 150.000.000 đồng trở lên để đủ cấu thành cơ bản xử lý hình sự được theo quy định tại Điều 234¹³. Như vậy, dù đáp ứng được khuyến nghị IMO về “xác lập tội và đưa ra các hình phạt

tương ứng” thì việc áp dụng pháp luật vẫn gặp những vướng mắc.

Đồng thời, Điều 244 Bộ luật Hình sự năm 2015 dường như chưa hợp lý, đặc biệt khi so sánh với Điều 234 của Bộ luật này, trong việc kết tội các hành vi tàng trữ, vận chuyển hoặc buôn bán trái phép các cá thể hoặc bộ phận không thể tách rời khỏi cơ thể sống (ví dụ: Nanh hổ, móng gấu...) hoặc sản phẩm của các loài động vật được đưa vào danh sách loài nguy cấp, quý hiếm được ưu tiên bảo vệ (điểm b khoản 1) mà không quan tâm đến số lượng, hoặc không quy định số lượng tối thiểu để làm căn cứ xử lý trách nhiệm hình sự đối với người vi phạm. Ngoài ra, các khoản 2 đến 5 Điều 244 không quy định các trường hợp liên quan đến sản phẩm của các loài động vật trong danh sách nói trên, khiến cho việc xác định chính xác trách nhiệm hình sự của người vi phạm trở nên khó khăn¹⁴.

Về khía cạnh pháp luật hình thức (tố tụng)

Liên quan đến vấn đề biện pháp điều tra, một trong những phương thức điều tra thường được áp dụng nhằm triệt phá các tổ chức tội phạm, đó là hoạt động ngầm của cảnh sát, cụ thể là biện pháp điều tra mà các sĩ quan xâm nhập vào các mạng lưới tội phạm¹⁵. Tuy nhiên, tại Việt Nam, biện pháp này không được coi là biện pháp điều tra theo Bộ luật Tố tụng hình sự năm 2015 ngay cả trong các biện pháp điều tra đặc

¹³ Phạm Minh Tuyên, *Bàn về tội “Vi phạm quy định về bảo vệ ĐVHD” quy định tại Điều 234 BLHS 2015*, Tạp chí Tòa án Nhân dân Điện tử, <https://tapchitoaan.vn/ban-ve-toi-vi-pham-quy-dinh-ve-bao-ve-dong-va-hoang-da-quy-dinh-tai-dieu-234-blhs-2015>, công bố ngày 04/8/2020, truy cập ngày 11/11/2024.

¹⁴ Le Huynh Tan Duy, tldd.

¹⁵ Duc Hanh Nguyen, *International cooperation and mutual legal assistance in criminal matters in handling with transnational wildlife trafficking crimes in Vietnam*, E3S Web of Conference, 2020, 164, 11006.

biệt tại chương XVI. Điều này ảnh hưởng tới hoạt động thúc đẩy điều tra và truy tố xuyên biên giới nằm trong khuyến nghị của Hướng dẫn IMO.

Đồng thời, đối với các hành vi buôn bán trái pháp luật ĐVHD bằng đường biển, lực lượng hải quan và cảnh sát biển là hai lực lượng có khả năng phát hiện và xử lý kịp thời nhất. Tuy nhiên, hiện nay hai lực lượng này không được trao quyền khởi tố, điều tra trong lĩnh vực này. Có rất nhiều ý kiến lý giải về điều này và theo nhóm tác giả, nguyên nhân của việc không trao quyền cho hai cơ quan trên xuất phát từ tính chất phức tạp của các vụ việc buôn bán trái pháp luật ĐVHD, liên quan đến nhiều khía cạnh khác nhau như sinh học, môi trường, quốc tế. Điều tra các vụ buôn bán ĐVHD đòi hỏi kiến thức và kỹ năng chuyên môn về động vật học, bảo tồn thiên nhiên và pháp lý liên quan đến ĐVHD, trong khi đó hai lực lượng trên có các chức năng chính là bảo vệ an ninh, chủ quyền trên biển và kiểm soát hàng hóa qua biên giới. Đây sẽ là một nhược điểm lớn làm giảm hiệu quả của phòng, chống tội phạm.

Ngoài ra, liên quan đến vấn đề tương trợ tư pháp, nhiều bằng chứng cho thấy chuỗi hoạt động buôn bán ĐVHD bất hợp pháp đang diễn mạnh mẽ và phức tạp giữa Nam Phi và Việt Nam¹⁶. Nam Phi là quốc

gia nguồn về sừng tê giác và là quốc gia trung chuyển ngà voi. Một lượng đáng kể sừng tê giác và ngà voi đã được vận chuyển ra khỏi Nam Phi tới các thị trường tiêu thụ cuối cùng tại châu Á, bao gồm cả Việt Nam¹⁷. Tuy nhiên, chưa có hiệp định tương trợ tư pháp nào được ký kết giữa Việt Nam và Nam Phi. Đây là thách thức lớn cho việc áp dụng nguyên tắc có đi có lại và gây khó khăn cho các hoạt động gửi hồ sơ yêu cầu trợ giúp tư pháp hình sự, bổ sung thông tin cần thiết, cập nhật tiến độ và giải quyết vụ án hình sự.

Bên cạnh đó, về vấn đề xử lý vật chứng, Điều 106 Bộ luật Tố tụng Hình sự năm 2015 chưa xác định rõ cơ quan nào là cơ quan quản lý chuyên ngành có thẩm quyền trong việc bàn giao vật chứng, dẫn đến sự không thống nhất trong quyết định của Tòa án. Thực tiễn xét xử ghi nhận có trường hợp Tòa án tuyên tịch thu, tuyên chuyển giao vật chứng, nhưng cũng có trường hợp Tòa án tuyên tiêu hủy vật chứng. Tại Bản án hình sự sơ thẩm số 304/2018/HSST ngày 26/11/2018 của Tòa án nhân dân quận Nam Từ Liêm, thành phố Hà Nội, Tòa đã xử lý vật chứng gồm 08 cá thể động vật (đã chết, bị lột vảy, bỏ phủ tạng, đông lạnh) là loài Tê tê Java và 04 chi động vật (02 chi trước và 02 chi sau) là chi loài Gấu

---

industry professionals, and Asian crime syndicates, TRAFFIC, Johannesburg, South Africa, 2012.

¹⁷ United Nations Inter-Agency Task Force on Illicit Trade in Wildlife and Forest Products, *Africa-Asia Pacific Symposium on Strengthening Legal Frameworks to Combat Wildlife Crime*, Symposium Report, Bangkok, 4-5 July 2017, <https://www.uno.org/roseap/uploads/archive/documents/Publications/wildlife/Africa-AsiaPac-Wildlife-law-symposium-REPORT-FINAL-SHARE.PDF>, truy cập ngày 11/11/2024.

---

¹⁶ Peter Zahler and Louisa Denier, *The Road to Extinction - How the Boom in Asia's Transportation Sector Threatens Biodiversity*, Reconnecting Asia, 20/3/2017, <https://reconasia.csis.org/road-extinction/>, truy cập ngày 11/11/2024.

Xem thêm: Milliken T. và Shaw J., *The South Africa-Viet Nam rhino horn trade nexus: A deadly combination of institutional lapses, corrupt wildlife*

ngựa, và sau đó chuyển giao vật chứng này cho Bảo tàng thiên nhiên. Trong khi đó, tại Bản án hình sự sơ thẩm số 179/2018/HS-ST ngày 14/9/2018 của Tòa án nhân dân thành phố Hạ Long, tỉnh Quảng Ninh, Tòa đã xử lý vật chứng gồm 05 cá thể hổ, 01 bộ phận sinh dục của hổ đực, 50kg vảy tê tê, mật chó, mật bò, răng chó và 01 cá thể khi đã chết, và sau đó cơ quan điều tra đã tiêu hủy các vật chứng này. Việc chưa đảm bảo được sự thống nhất về phương hướng xử lý vật chứng không chỉ tạo ra rào cản cho hoạt động điều tra và truy tố mà còn ảnh hưởng đến hoạt động kiểm sát của Viện kiểm sát trong quá trình giải quyết vụ án hình sự.

Về các biện pháp bổ sung liên quan đến điều tra và truy tố

Ngoài những điểm chưa tương thích về mặt nội hàm của pháp luật, Việt Nam cũng chưa có những cơ chế rõ ràng cho sự hợp tác giữa cơ quan nhà nước và các doanh nghiệp tư nhân (doanh nghiệp vận tải biển). Các doanh nghiệp vận tải biển là một nhân tố quan trọng để đảm bảo được an ninh của toàn bộ chuỗi cung ứng hàng hải. Thiếu đi sự hợp tác với khối tư nhân sẽ tạo một gánh nặng rất lớn lên các cơ quan có thẩm quyền trong công cuộc điều tra và truy tố tội phạm buôn bán ĐVHD bằng đường biển.

3. Một số khuyến nghị nâng cao hiệu quả điều tra, truy tố tội phạm buôn bán động vật hoang dã bằng đường biển tại Việt Nam

3.1. Khuyến nghị hoàn thiện pháp luật hình sự

Về hiệu lực của Hướng dẫn IMO

Dù đóng góp một vai trò quan trọng giúp phòng, chống nạn buôn bán ĐVHD

bằng đường biển nhưng Hướng dẫn của IMO về bản chất chỉ là luật mềm (soft law), mang tính chất khuyến nghị mà không có hiệu lực ràng buộc. Do vậy, việc tạo dựng một khung pháp lý toàn diện và nhất quán giữa các quốc gia về điều tra, xử lý các hành vi buôn bán trái pháp luật ĐVHD sẽ gặp khó khăn. Thực tế, trong các vụ án buôn bán ĐVHD có yếu tố nước ngoài, do nhiều lý do cản trở (xung đột pháp luật, các vụ án ĐVHD do nhiều cơ quan xử lý qua các kênh ngoại giao...), nhiều vụ án hình sự bị đình chỉ mà không có kết quả¹⁸. Tuy nhiên, việc đưa Hướng dẫn IMO trở thành một văn bản pháp lý bắt buộc sẽ khiến nó trở nên kiên cường với nhiều quốc gia bởi việc thực thi Hướng dẫn này một cách toàn diện và hiệu quả đòi hỏi phải có một nguồn lực tài chính và đào tạo nhân lực. Một cách thức khác để khuyến khích các quốc gia áp dụng Hướng dẫn IMO, đó chính là tổ chức các hội thảo khoa học cho các quốc gia nhận thấy tầm quan trọng của Hướng dẫn này và từ đó tìm được cách thức để chuyển hoá những khuyến nghị của IMO vào trong hệ thống pháp luật quốc gia mình. Thông qua đó, Hướng dẫn này sẽ trở nên phổ biến, dần được áp dụng rộng rãi và trở thành một tập quán quốc tế theo pháp luật quốc tế. Việt Nam trước hết cần phải cho thấy sự nỗ lực của quốc gia trong việc thực hiện các khuyến nghị của Hướng dẫn IMO. Qua đó, xây dựng được uy tín trên trường quốc tế và kêu gọi các quốc gia khác cùng hợp tác (đặc biệt là các quốc gia ASEAN) để tạo ra sự

¹⁸ N.D. Hanh, *Conference for Guiding the process of wildlife specimens collection and management for assessment*, United States Agency for International Development, p. 11-21.

thống nhất trong việc điều tra và xử lý trên toàn bộ chuỗi cung ứng hàng hải tại Đông Nam Á, đồng thời sẽ là chìa khóa để giải quyết triệt để vấn đề tội phạm có tổ chức xuyên quốc gia.

Về khía cạnh pháp luật nội dung

Điều 234 Bộ luật Hình sự năm 2015 nên sửa đổi theo hướng dựa trên số lượng cá thể ĐVHD thay vì dựa trên giá trị (tính bằng tiền) để làm căn cứ truy cứu trách nhiệm hình sự. Việc sửa đổi này sẽ tạo sự thống nhất và thuận lợi cho việc áp dụng pháp luật.

Điều 244 Bộ luật Hình sự năm 2015 nên được chỉnh sửa theo hướng: (i) Thêm quy định vào khoản 1.b về mức tối thiểu các sản phẩm từ ĐVHD liên quan đến hành vi phạm tội để xác định trách nhiệm hình sự, đồng thời đưa ra các mức số lượng khác nhau cho ĐVHD và các sản phẩm của chúng để quyết định hình phạt trong các khoản 2 đến 5; (ii) Thêm quy định về mức tổng hợp tối thiểu cho các loài ĐVHD thuộc các nhóm khác nhau để làm căn cứ truy cứu trách nhiệm hình sự.

Bên cạnh đó, xét về yếu tố đối tượng tác động, tại Điều 234 Bộ luật Hình sự năm 2015 đối tượng ở đây là “các quy định về bảo vệ ĐVHD”. Do vậy, việc quy định tội này ở Chương XVII (các tội xâm phạm trật tự quản lý kinh tế) là chưa phù hợp, cần chuyển sang quy định tại Chương XIX (các tội phạm về môi trường). Việc chuyển dịch này sẽ phù hợp với tính chất của hành vi phạm tội, đồng thời phù hợp với Công ước CITES hơn.

Để thúc đẩy những sự thay đổi trên, thông qua các thống kê hình sự, các cơ quan

chức năng, trong đó có ngành Kiểm sát cần có những đề xuất với Đảng, Nhà nước về xây dựng chính sách, pháp luật cũng như các chiến lược phòng, chống tội phạm buôn bán ĐVHD bằng đường biển.

Về khía cạnh pháp luật hình thức (tố tụng)

Liên quan đến vấn đề thẩm quyền điều tra, nên có sự sửa đổi khoản 1 Điều 33 và khoản 1 Điều 35 Luật Tổ chức Cơ quan điều tra hình sự năm 2015 theo hướng trao thẩm quyền điều tra cho lực lượng hải quan và cảnh sát biển, đặc biệt là các vụ án liên quan đến buôn bán trái pháp luật ĐVHD bằng đường biển. Bên cạnh đó, cần bổ sung thêm biện pháp điều tra tố tụng đặc biệt tại Điều 223 và trường hợp áp dụng biện pháp điều tra tố tụng đặc biệt tại khoản 2 Điều 224 Bộ luật Tố tụng hình sự năm 2015, cũng như cần có những biện pháp được áp dụng riêng cho tội phạm có tổ chức xuyên quốc gia nhằm tạo thuận lợi cho việc phát hiện, xử lý hành vi buôn bán trái pháp luật ĐVHD bằng đường biển.

Về vấn đề xử lý vật chứng, cần tiếp thu khuyến nghị của Hướng dẫn IMO về xây dựng các quy trình hoạt động chuẩn (hướng dẫn tham khảo nhanh hoặc sổ tay hướng dẫn) để tạo điều kiện cho hoạt động điều tra và truy tố, cũng như thu thập và bảo quản bằng chứng, có thể bao gồm các hướng dẫn về tịch thu tang vật. Để thực hiện được tốt khuyến nghị từ Hướng dẫn IMO, cơ quan Viện kiểm sát phải đóng vai trò trung tâm, thực hiện hiệu quả chức năng kiểm sát và kiến nghị của mình đối với các cơ quan hữu quan khác, tạo thành cầu nối đa ngành, đa cơ quan để thống nhất về vấn đề xử lý vật chứng và giải quyết vụ án hình sự.

3.2. Khuyến nghị bổ sung

Việt Nam cần phải có những chính sách nhằm tăng cường sự hợp tác giữa khối Nhà nước và khối tư nhân, đặc biệt là các công ty vận tải. Một chính sách rất tốt đã được Đông Phi áp dụng đó là chứng nhận Doanh nghiệp đáng tin cậy - Authorized Economic Operator (AEO). Để trở thành một AEO, một công ty phải đảm bảo tính toàn vẹn của chuỗi cung ứng từ đầu đến cuối, thiết lập một hệ thống nhiều lớp giải quyết an ninh hàng hóa, kiểm soát truy cập vật lý, an ninh nhân sự, đào tạo và nhận thức về an ninh, an ninh vật lý và công nghệ thông tin và họ sẽ được một số ưu đãi đến từ phía nhà nước¹⁹. Việc tạo ra một cơ chế khen thưởng đã tăng cường hiệu suất, đảm bảo an ninh của chuỗi cung ứng vận chuyển và giảm luồng hàng hóa bất hợp pháp. Bên cạnh đó, chính sách Know Your Customer (KYC) của Kenya cũng có giá trị tham khảo lớn. Chính sách này đặt ra nghĩa vụ cho doanh nghiệp khi xuất, nhập hàng phải kiểm tra lý lịch và đánh giá rủi ro buôn bán ĐVHD từ khách hàng của họ, qua đó ngăn chặn việc giả mạo danh tính, rửa tiền²⁰.

Năm 2016, Nhóm kiểm soát cảng (PCU) Vũng Tàu đã phát triển phần mềm Risk Profiler²¹. Đây là một công cụ mạnh

mẽ và chuyên dụng được thiết kế cho Chương trình Kiểm soát Container (CCP) của Văn phòng Liên hợp quốc về chống ma túy và tội phạm (UNODC) và Tổ chức Hải quan thế giới (WCO). Công cụ này hoạt động với dữ liệu điện tử của các công ty vận tải biển lớn, qua đó người sử dụng có thể xử lý và phân tích các tập dữ liệu quy mô và đa dạng trên các container (xác thực mã, xác định vị trí địa lý, nhận dạng hàng hóa), người nhận hàng, tên hàng hóa và định nghĩa danh mục, cung cấp một hệ thống lập hồ sơ đa tầng. Phần mềm này cho phép lập hồ sơ rủi ro hiệu quả cho hàng nghìn container trong vài phút và phát hiện các container đáng ngờ cần phải kiểm tra. Vì vậy, hoàn toàn có cơ sở để thực hiện hiệu quả chính sách KYC nêu trên khi khối tư nhân áp dụng công nghệ này. Việc xây dựng một cơ chế “thưởng - phạt” rõ ràng như vậy sẽ tạo điều kiện cho sự hợp tác hiệu quả của khối tư nhân và Nhà nước.

4. Kết luận

Bảo vệ ĐVHD đóng vai trò quan trọng trong việc duy trì đa dạng sinh học toàn cầu và thúc đẩy sự phát triển kinh tế - xã hội của mỗi quốc gia. Việt Nam cùng nhiều quốc gia khác hiện đang là điểm nóng của nạn buôn bán ĐVHD qua đường biển. Vì vậy, sự ra đời của Hướng dẫn (FAL.5/Circ.50) của IMO là rất cần thiết và quan trọng. Việt Nam đã có những quy định pháp luật tương đối phù hợp với Hướng dẫn của IMO; tuy nhiên, vẫn còn tồn tại một số vướng mắc về mặt pháp lý và kỹ thuật cần được điều chỉnh dựa trên khuyến nghị này.

¹⁹ East African Community, *EAC Authorized Economic Operator (AEO)*, <https://www.eac.int/customs/eacaeo>, truy cập ngày 11/11/2024.

²⁰ Eunniel Mbabazi, *Achieving Compliance: Best AML Practices for Businesses in Kenya*, *The Kenyan Wall Street*, 7/5/2024, <https://kenyanwallstreet.com/best-aml-practices-for-businesses-in-kenya/>, truy cập ngày 11/11/2024.

²¹ Thái Hưng, *Ấn tượng phần mềm RiskProfiler*, Tạp chí Hải quan Online, 7/2/2019, <https://haiquan>

online.com.vn/an-tuong-phan-mem-riskprofiler-98945.html, truy cập ngày 11/11/2024.